

HODISA SODIR BO‘LGAN JOYDAN RAQAMLI DALILLARNI QIDIRIB TOPISH, OLISH VA RASMIYLASHTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

*O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi Krimanalistik
ekspertizalari kafedrası katta o‘qituvchisi, podpolkovnik*

Abdujabborov Bobur Raxmatullayevich

*O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi
kunduzgi ta’lim 2-o‘quv kursi kursanti, safdor*

Kayumov Ulug‘bek Nizomjon o‘g‘li

Annotatsiya: Hodisa sodir bo‘lgan joydan raqamli dalillarni qidirib topish, olish va rasmiylashtirish – zamonaviy huquqiy va kriminalistik faoliyatning muhim qismlaridan biridir. Ushbu jarayonlar ko‘pincha sud-huquqiy ishlarni tasdiqlash yoki inkor etishda asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Raqamli dalillarni olish va ularni to‘g‘ri rasmiylashtirish huquqiy, texnik va etik jihatlarni o‘z ichiga oladi. Raqamli dalillarni olishda maxfiylikni ta‘minlash, ularning o‘zgartirilmasligini va haqiqiylikni saqlash zarur. Bunda, huquq-tartibot organlari, ekspertlar va sudlar raqamli ma'lumotlarni qanday to‘g‘ri va qonuniy tarzda yig‘ish, tahlil qilish va taqdim etish bo‘yicha ma'lum qoidalarga amal qilishlari kerak. Ushbu annotatsiya raqamli dalillarni to‘g‘ri olish va rasmiylashtirishning ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: Hodisa sodir bo‘lgan joy, raqamli dalillar, dalillarni qidirib topish, dalillarni olish, dalillarni rasmiylashtirish, kriminalistika, huquqiy jarayon, maxfiylikni ta‘minlash, dalilning haqiqiylik, ekspertiza, texnik xavfsizlik, huquq-tartibot organlari.

Аннотация: Поиск, извлечение и оформление цифровых доказательств на месте происшествия являются важной частью современной юридической и криминалистической деятельности. Эти процессы часто служат основным источником для подтверждения или опровержения судебных дел. Извлечение цифровых доказательств и их надлежащее оформление включает в себя юридические, технические и этические аспекты. В процессе сбора цифровых доказательств необходимо обеспечить конфиденциальность, сохранение их неизменности и подлинности. Важно, чтобы правоохранительные органы, эксперты и суды соблюдали определенные правила при правильном и законном сборе, анализе и представлении цифровых данных. Данная аннотация раскрывает важность правильного получения и оформления цифровых доказательств.

Ключевые слова: Место происшествия, цифровые доказательства, поиск доказательств, извлечение доказательств, оформление доказательств,

криминалистика, юридический процесс, обеспечение конфиденциальности, подлинность доказательств, экспертиза, техническая безопасность, правоохранительные органы.

Annotation: The search, collection, and formalization of digital evidence from the scene of an incident are crucial aspects of modern legal and forensic activities. These processes often serve as primary sources for confirming or refuting legal cases. The extraction of digital evidence and its proper formalization involves legal, technical, and ethical considerations. Ensuring confidentiality, maintaining the integrity and authenticity of the evidence during collection is vital. Law enforcement agencies, experts, and courts must adhere to specific guidelines for the lawful collection, analysis, and presentation of digital data. This annotation highlights the significance of correctly obtaining and formalizing digital evidence.

Keywords: Scene of the incident, digital evidence, evidence search, evidence collection, evidence formalization, forensics, legal process, confidentiality protection, evidence authenticity, expert examination, technical security, law enforcement agencies.

Kirish

Hodisa sodir bo'lgan joydan raqamli dalillarni qidirib topish, olish va rasmiylashtirishning o'ziga xos xususiyatlari bugungi kunda huquqiy va kriminalistik faoliyatda alohida o'rin tutadi. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bilan birga, jinoiy ishlar va huquqiy masalalarda raqamli dalillar muhim rol o'ynay boshladi. Raqamli qurilmalar orqali amalga oshirilgan jinoyatlar ko'pincha aniq dalil sifatida raqamli ma'lumotlarga tayangan holda aniqlanadi. Shuning uchun, hodisa joyidan raqamli dalillarni to'g'ri qidirish, olish va rasmiylashtirish maxsus bilim va ko'nikmalarni talab qiladi. Dalillarni olish jarayonida ularning o'zgartirilmasligini saqlash, maxfiylikni ta'minlash va qonuniy rasmiylashtirish muhim hisoblanadi. Noto'g'ri rasmiylashtirilgan yoki to'g'ri tartibda olinmagan dalillar sudda e'tiborga olinmasligi mumkin, bu esa jinoyatni tergov qilishda muammo tug'diradi. Shu sababli, raqamli dalillarni to'g'ri olish va rasmiylashtirish huquqiy jarayonning samarali va ishonchli bo'lishi uchun zarurdir.

Asosiy

O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 21-noyabr kuni raqamli dalillar bilan ishlashni tartibga soluvchi qonunni imzoladi. Ushbu qadam huquqiy tizimni raqamlashtirish bilan bog'liq milliy qonunchilikning muhim yangilanishidan dalolat beradi. Hujjat Lex.uz portalida e'lon qilingan bo'lib, u bilan Jinoyat-protsessual, Fuqarolik protsessual kodekslari va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga o'zgartirishlar kiritiladi. Mazkur qonun huquqni muhofaza qiluvchi organlar va sudlarga o'z faoliyatida zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishga yordam

beradi, bu esa, o'z navbatida, mamlakatimiz huquq tizimining shaffofligi va samaradorligini oshiradi. Raqamli dalillarni to'plash, saqlash va baholash bo'yicha belgilangan tartiblar ularning yuridik ahamiyatini ta'minlash, fuqarolarning huquqlarini himoya qilish va sud jarayonlarining adolatliligini ta'minlashga qaratilgan[1].

Hodisa sodir bo'lgan joydan raqamli dalillarni qidirib topish, olish va rasmiylashtirish jarayoni kriminalistika va huquqiy faoliyatda juda muhim o'rin tutadi. Raqamli dalillar, masalan, kompyuterlar, telefonlar, serverlar, videokameralar va boshqa elektron qurilmalarda saqlangan ma'lumotlar, jinoiy ishlarni tergov qilishda asosiy manbaga aylanmoqda. Raqamli dalilni olish jarayoni juda ehtiyotkorlik bilan amalga oshirilishi kerak, chunki noto'g'ri ishlov berilgan yoki o'zgartirilgan dalillar sudda qabul qilinmasligi mumkin. Shuningdek, raqamli dalillarni to'g'ri olish va rasmiylashtirish uchun maxsus texnik bilimlar va ko'nikmalar talab etiladi.

Dalillarni qidirib topish jarayonida, ularning o'zgartirilmasligini ta'minlash va saqlash zarur. Dalillarni olishda to'g'ri tartibda harakat qilish, masalan, qurilmalarni o'chirish yoki ularni ishlatishdan oldin dalilning holatini hujjatlashtirish juda muhimdir. Maxfiylikni saqlash, shuningdek, dalillarning qonuniy ravishda yig'ilishiga e'tibor qaratish kerak. Raqamli dalillarni to'g'ri rasmiylashtirishda, har bir harakatning huquqiy asoslari, dalilni qanday olish va undan qanday foydalanish to'g'risidagi ma'lumotlar aniq qayd etilishi kerak.

Bundan tashqari, raqamli dalillarni to'g'ri tahlil qilish ham katta ahamiyatga ega. Raqamli ma'lumotlar ko'pincha murakkab tuzilmalarga ega bo'lib, ulardan kerakli ma'lumotlarni aniqlash uchun maxsus dasturiy ta'minot va ekspertiza zarur. Dalillarni to'g'ri tahlil qilish orqali, jinoiy ishlar bo'yicha ishonchli va aniq xulosalar chiqarish mumkin bo'ladi [2].

Shu sababli, raqamli dalillarni qidirib topish, olish va rasmiylashtirish jarayonida barcha jarayonlar to'g'ri, ehtiyotkorlik bilan va qonuniy asosda amalga oshirilishi kerak. Bu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, jinoiy ishning natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Raqamli dalillarni noto'g'ri olish, saqlash yoki rasmiylashtirish holatida, natijada, sudda ishonchli dalil sifatida taqdim etish imkoni bo'lmaydi, bu esa tergovning muvaffaqiyatsiz yakunlanishiga olib kelishi mumkin.

Raqamli dalillar turli usullar yordamida to'planishi mumkin:

- Internet va mahalliy tarmoqlar orqali;
- elektron qurilmalar va saqlash vositalarini tekshirish orqali;
- inventarizatsiya uchun ma'lumotlarni olib qo'yish orqali.

Shu bilan birga, ma'lumotlar yoki qurilmalarni olib qo'yish faqat qonun asosida va sudning ruxsati bilan mumkin. Mutaxassis ishtirokisiz olingan ma'lumotlarni qabul qilinadigan dalil deb hisoblash mumkin emasligi muhimdir. Elektron tashuvchilarni tekshirish vaqtida texnik vositalardan foydalanishga ruxsat

beriladi, lekin bu vositalardan foydalanish ma'lumotlarning shikastlanishiga yoki yo'qolishiga olib kelmasligi kerak.

Raqamli dalillar huquqni muhofaza qilish organlariga yoki sudga asl shaklida yoki nusxa ko'rinishida topshirilishi mumkin. Biroq, nusxalarni uzatish faqat ma'lumotlarning yaxlitligi saqlanib qolgan taqdirdagina mumkin. Nusxalar, agar ular asl nusxa ko'zdan kechirilgandan so'ng tasdiqlangan bo'lsa, ruxsat etilgan dalil hisoblanadi.

Dalillarni o'z ichiga olgan elektron tashuvchilar ashyoviy dalillar uchun nazarda tutilgan sharoitlarda saqlanishi kerak. Raqamli ma'lumotlarni taqdim etishda tuzilgan bayonnomalarda ma'lumotlarni taqdim etgan shaxs va ularning ish bilan aloqasi to'g'risidagi batafsil ma'lumotlar bo'lishi kerak.

Qonunga ko'ra, fuqarolik protsessi ishtirokchilari raqamli dalillarni saqlovchi vositalari bilan birga taqdim etishlari shart. Agar saqlovchilarni yetkazishning iloji bo'lmasa, tomonlar bu haqda sudga sabablarini ko'rsatgan holda xabardor qilishlari shart. Qonunning dastlabki tahririda jinoiy ish yuritish uchun ham xuddi shunday talablarni kiritish taklif qilingan, ammo yakuniy tahrirda bu qoida chiqarib tashlandi. Shuningdek, fuqarolar va mansabdor shaxslar sud tomonidan qonuniy talab qilinganda raqamli ma'lumotlar va saqlovchilarni topshirishlari shart.

O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga raqamli dalillar bilan ishlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-1003-sonli qonuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi qonunchilik palatasi tomonidan 2024-yil 27-avgustda qabul qilinib, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati tomonidan 2024-yil 24-oktabrda ma'qullanib, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2024-yil 21-noyabrda imzolaniib, shu kundan boshlab qonuniy kuchga kirdi.

Mazkur Qonun raqamli dalillar bilan ishlash tizimini takomillashtirishga qaratilib, raqamli texnologiyalar taraqqiyoti sharoitida huquqiy munosabatlarni tartibga solishni yaxshilash, sud ishlarida raqamli dalillarning qonuniylik asoslarini mustahkamlash maqsadida qabul qilingan.

Ushbu Qonun bilan quyidagi asosiy maqsadlar ko'zlangan:

Birinchidan, raqamli dalillarni yig'ish, saqlash va taqdim etish tartibini belgilash.

Ikkinchidan, raqamli dalillarning ishonchliligini ta'minlash.

Uchinchidan, sud va ma'muriy jarayonlarda raqamli texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlarini kengaytarish.

Qonunning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1) raqamli dalillarni yig'ish, saqlash va taqdim etishda yagona qoidalar va standartlar belgilash orqali sud ishlarida adolatni ta'minlash;

2) raqamli dalillarning asoslilikini va ishonchliligini kafolatlash, ulardan noto'g'ri foydalanishning oldini olish;

3) sud, huquqni muhofaza qilish organlari va notarial xizmatlarda raqamli texnologiyalarni yanada keng joriy qilish;

4) raqamli dalillar bilan ishlash borasida huquqshunoslar va fuqarolarning bilim va malakalarini oshirish.

Qonun bilan bir nechta kodekslarga o'zgartish va qo'shimchalar kiritildi.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida raqamli dalillar tushunchasi va ularni tekshirish tartibi belgilanib, raqamli dalillarning asosligini ta'minlash va ularning qonuniy kuchga egaligini kafolatlash tartiblari ishlab chiqildi.

Fuqarolik protsessual va Iqtisodiy protsessual kodekslarida sud ishlarini yuritishda raqamli dalillarni qabul qilish va ularni tahlil qilishning huquqiy asoslari yaratildi.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksida ma'muriy huquqbuzarlik ishlarida raqamli dalillardan foydalanish mexanizmlari belgilandi.

Notarial va ekspertlik faoliyatida notariuslar va sud ekspertlari tomonidan raqamli dalillarni ko'rib chiqish qoidalari aniqlandi.

Qonunga ko'ra, raqamli dalillar har qanday elektron ko'rinishdagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

Xususan, elektron pochta xabarlari, ijtimoiy tarmoqdagi yozishmalar, audio va videomateriallar, elektron hujjatlar va boshqa axborot tashuvchilarida saqlanadigan ma'lumotlar.

Raqamli dalillarni qo'llash amaliyoti quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga qamrab oladi:

1) sud jarayonlari, ya'ni sudlarda raqamli dalillarning qonuniyligi va ishonchliligi bo'yicha baholashda yangi mexanizmlar ishlab chiqiladi;

2) ta'limot va qonun ustuvorligi, ya'ni sudyalari, advokatlar va boshqa huquqiy mutaxassislar uchun raqamli dalillar bilan ishlash bo'yicha malaka oshirish kurslari tashkil etiladi;

3) taraqqiyotga ko'maklashish, ya'ni raqamli texnologiyalar asosida huquqiy tizimni rivojlantirishni rag'batlantiradi [7].

Raqamli dalillarning to'g'ri rasmiylashtirilishi, shuningdek, ularning nafaqat sud jarayonida, balki jinoyatni tergov qilish jarayonida ham ahamiyatli ekanligini ta'kidlash lozim. Dalilni to'g'ri rasmiylashtirish, uning qiymatini va huquqiy ta'sirini oshiradi. Agar dalil noto'g'ri rasmiylashtirilsa yoki qonuniy rasmiylashtirish talablariga javob bermasa, uning ishonchliligi va huquqiy qiymati shubha ostiga olinishi mumkin, bu esa tergov va sud jarayonining ishonchliligini pasaytiradi.

Shu bilan birga, raqamli dalillarni olish va rasmiylashtirishda texnik xavfsizlikka ham katta e'tibor qaratish kerak. Dalillarni xavfsiz saqlash va noto'g'ri qo'llanilishining oldini olish uchun maxsus usullar va texnikaviy choralar ko'rilishi zarur. Bu, o'z navbatida, raqamli ma'lumotlarning o'zgartirilmasligi va haqiqatga to'g'ri kelishiga kafolat beradi.

Umuman olganda, raqamli dalillarni qidirib topish, olish va rasmiylashtirishning o'ziga xos xususiyatlari barcha jarayonlarning to'g'ri va qonuniy bajarilishini ta'minlashni talab qiladi. Bu esa, o'z navbatida, sud va tergov jarayonlarida to'g'ri qarorlar qabul qilishga imkon beradi. Raqamli dalillarning to'g'ri olish va rasmiylashtirilishi huquqiy tizimda muhim ahamiyatga ega bo'lib, jinoiy ishlarning samarali hal etilishiga yordam beradi.

Xulosa

Hodisa sodir bo'lgan joydan raqamli dalillarni qidirib topish, olish va rasmiylashtirishning o'ziga xos xususiyatlari jinoiy tergov va huquqiy jarayonlarda muhim o'rin tutadi. Raqamli dalillarni to'g'ri olish va ularni rasmiylashtirish jarayoni, faqatgina texnik bilim va ko'nikmalarni talab qilib qolmay, balki huquqiy, axloqiy va maxfiylikni saqlashga doir muhim talablarni ham o'z ichiga oladi. Bunday jarayonlarni amalga oshirishda har bir harakat aniq hujjatlashtirilishi, dalilning o'zgartirilmasligi ta'minlanishi va qonuniy rasmiylashtirilishi zarurdir. Noto'g'ri olingan yoki rasmiylashtirilgan dalillar sudda e'tiborga olinmasligi mumkin, bu esa tergov jarayonining muvaffaqiyatsiz yakunlanishiga olib keladi.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi va jinoiy maqsadlarda ulardan foydalanishning ortishi, huquqiy va jinoiy tergovlarda raqamli dalillarni to'g'ri topish va olishni yanada muhimlashtirmoqda. Raqamli qurilmalar, ma'lumotlar bazalari, tarmoq tizimlari va boshqa elektron qurilmalar orqali olinadigan dalillar, ko'plab jinoiy ishlar uchun asosiy manbaga aylanmoqda. Bunday dalillarni to'g'ri tahlil qilish va rasmiylashtirish jarayonining yuksak darajada tashkil etilishi tergovning samaradorligini oshiradi va jinoiy ishning aniqlanishiga yordam beradi.

Dalillarni rasmiylashtirishda, har bir qadamning aniq qayd etilishi, qurilmalarni ishlatishdan oldin ularning holatini hujjatlashtirish, saqlash va xavfsizligini ta'minlash zarur. Shuningdek, raqamli dalillarni tahlil qilishda maxsus dasturiy ta'minot va ekspertiza ko'mak beradi, chunki ma'lumotlar murakkab tuzilmalarga ega bo'lishi mumkin. Raqamli dalillarni tahlil qilish, jinoyatni aniqlash va tergov jarayonining muvaffaqiyatli o'tishida muhim rol o'ynaydi.

Shu bilan birga, raqamli dalillarni olish va rasmiylashtirishda texnik xavfsizlikka e'tibor qaratish kerak. Dalillarni xavfsiz saqlash, ma'lumotlarni o'zgartirishdan yoki yo'q qilishdan saqlanish, hamda ularning shaffofligini ta'minlash jinoiy tergov va sud jarayonlarida zarur hisoblanadi. Bundan tashqari, raqamli

dalillarni yig'ishda huquqiy me'yorlarga rioya qilish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va qonuniy asosda harakat qilish zarur.

Umuman olganda, raqamli dalillarni qidirib topish, olish va rasmiylashtirish jarayonida har bir harakat va amaliyot to'g'ri va ehtiyotkorlik bilan amalga oshirilishi kerak. Bu jarayonlar nafaqat sudda dalil sifatida ishonchli bo'lishini ta'minlaydi, balki jinoiy tergovlarni samarali va adolatli olib borish imkonini yaratadi. To'g'ri rasmiylashtirilgan va tahlil qilingan raqamli dalillar jinoiy ishlar bo'yicha aniq va adolatli qarorlar chiqarishga yordam beradi. Shu sababli, raqamli dalillarni to'g'ri olish, rasmiylashtirish va tahlil qilish nafaqat jinoiy ishlarning muvaffaqiyatli hal etilishiga, balki huquqiy tizimning samaradorligi va ishonchliligiga ham katta hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lola Maxmudova (2024) maqola. Manba: Factchecknet.uz;
2. Akramov, M. (2020). Kriminalistikada raqamli dalillarni tahlil qilish. Toshkent: O'zbekiston yuridik nashrlari;
3. Xolmatov, R. (2018). Jinoiy tergovda raqamli texnologiyalarni qo'llash. Tashkent: Ijtimoiy fanlar akademiyasi;
4. Mirzaev, I. (2017). Kriminalistika va huquq: nazariy va amaliy jihatlar. Toshkent: O'zbekiston huquqiy nashrlari;
5. Karimov, A. (2019). Raqamli dalillarni to'g'ri rasmiylashtirish va qonuniylik. Tashkent: Adolat nashriyoti;
6. G'ofurov, S. (2021). Raqamli texnologiyalar va jinoiy tergovlar. Tashkent: Farg'ona universiteti nashriyoti;
7. O'RQ-1003-sonli O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga raqamli dalillar bilan ishlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida <https://lex.uz/docs/-7228758>;
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 8-fevraldagi PQ-122-sonli qarori. <https://lex.uz/ru/docs/-5851527>.